

“-ECEKMİŞ GİBİYİM” YAPISININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ *

Doç. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

ÖZET

Dili oluşturan birimlerin bir kısmı kimi nedenlerle üstlendikleri işlevlere sıkıca bağlı kalmamakta, yapılarındaki kuralların işletilmesi konusunda esneklik göstermektedir. Bu nedenle sözcüklerde görülen anlam ve görev değişikliği, ekler için de geçerli olmaktadır. Bunu doğal sonucu olarak dilin sahip olduğu değerlerin çeşitli kullanılış biçimleri, zaman içinde birtakım kalıp yapılarla karşımıza farklı boyutlarda çıkmaktadır. Çekimli eylemlerin üzerine gelen *gibi* edatı da, soru ekinin kullanımını örnekseyerek bir işlev değişikliği yaşamakta, zaman / kip ve kişi eki arasına eylem çekim eki işleviyle girmiş gözükmemektedir. “-*EcEkmİş gibiyim*” yapısının ulaç eki olarak benimsenmesi – genel eğilimde olduğu gibi-, bu ve benzeri yapının yer aldığı yüklemelerin kurduğu cümlelerin ad cümlesi sayılması, biçimbirimler ve bağlı oldukları kurallar tek tek incelendiğinde mümkün gözükmemektedir.

Anahtar Kelimeler: edat, örneksene, işlev değişikliği, ulaç, yüklem

REFLECTIONS ON "MİŞ-GİBİYİM" " STRUCTURES

ABSTRACT

Some of the units that make up a language do not conform to their original functions and show flexibility in the application of the rules that belong to their structures. Therefore, being similar to words, adjuncts can also show changes in their semantics and functionality. As a consequence usage of some language structures can differ for different forms. Analogical to the usage of interrogatory inflection, "gibi" proposition exhibit a functionality change when they are added to inflected verbs in between tense and person inflections they also serve as inflections for the verb. Some of the units that make up a language do not conform to their original functions and show flexibility in the application of the rules that belong to their structures. Therefore, being similar to words, adjuncts can

* Akademik Araştırmalar Dergisi (2005-2006) S. 7, s. 49-58’de yayımlandı.

also show changes in their semantics and functionality. As a consequence usage of some language structures can differ for different forms. Analogical to the usage of interrogatory inflection, "gibi" proposition exhibit a functionality change when they are added to inflected verbs in between tense and person inflections they also serve as inflections for the verb. Accepting "-EcEkmİş gibiyim" structure as adjuncts that derive gerunds, which is the common trend, is a contradiction considering the fact that the sentences in which these structures inflect the verb are accepted as noun sentences and the analysis of the morphological units and the rules on them.

Key Words: Preposition, analogy, functionality change (transmutation), gerund, predicate

GİRİŞ: Dilde yeni kavramlara karşılık bulma yollarından ikisi; türetme ve birleştirme olarak görülmekte; bir üçüncü yol olarak da kalıplaşmanın benimsenebileceği üzerinde durulmaktadır. ¹ Zeynep Korkmaz, türetim ve birleştirmenin işlek türetme yolları olduğu halde, kalıplaşmanın dilin yapısında beliren ihtiyaçlardan, bazı eklerdeki kullanılış özelliklerinden ve çok defa dildeki gramer şekillerinin yetersizliğinden doğduğuna dikkat çekmektedir.²

Türkçe, araştırmacılar tarafından gerek eklemeli yapısı, gerek kurallarının sağlamlığı, oturmuşluğu nedeniyle türetme kolaylığına, anlatım yetkinliğine sahip bir dil olarak değerlendirilmektedir. Türkçenin sondan eklemeli yapıya sahip oluşu, kökün her zaman başta ve değişmeden bulunmasını; eklerin ise son ek olma özelliği göstermelerini sağlamıştır. Hangi ekin, ne zaman ve hangi koşullarda ne tür sözcüğe geleceği kesindir. Ancak bir ulusun dilinin zaman içinde değişebileceği, bir takım aşınma ve yıpranmalara maruz kalabileceği gerçeğinin sonucu olarak kök + ek / ek + ek / kök + kök / ek + kök kalıplaşmalarının günümüze geldiği bilinmektedir. Kimi sözcükler, zaman içinde anlam değişmelerine uğradığı gibi, kimi sözcükler de, tür değişikliğine uğramaktadırlar. İşte, bu nedenle dil birimlerini adlandırırken, diğer dil birimlerinden destek alır, onların kılavuzluğu doğrultusunda, dil kurallarından yola çıkarak hareket ederiz.

Hangi yolla olursa olsun dil yapılarını çözümlmek, zorluklarını beraberinde getirmektedir. Ahmet Bican Ercilasun, “*Dil, her ictimâi müessese gibi bir takım kaidelerle çerçevlenmiştir. Bu kaideleri ortaya koyan dil bilgisi araştırmaları da kaideci olmak zorundadır.*”³ diyerek sözcük çözümlmelerinde, kurallara baēlı kalma ve eklerin etimolojileriyle işlevlerinin dikkate alınma gereēine değinmektedir. Hamza Zülfikar, “*Yalnızca bir kökle bir eki kuruluş bakımından doğru olsa bile bir araya getirmek yetmiyor. Ona bir ruh, bir çekicilik, bir renk vermek gerekiyor.*”⁴ diyerek yeni kavramlara karşılık yaparken, anlam biliminin göz önünde bulundurulmasını önermektedir.

Bütün bunlar sözcük çözümlme, ekleri adlandırma işleminin zorluğunu, hassasiyetini ve önemini ortaya koyan yaklaşımlardır. Ancak, yapılan çalışmalar, zorlukların fazlalığı ve yanlış yapma endişesinin bu tür çalışmaların önünü alamadığını göstermektedir. Biz de, bu çalışmamızda yüklem konumundaki yapılarda bulunan ve son zamanlarda sıklıkla kullanılan *-miş gibisin / -yor gibiler / -EcEkmİş gibi / -yormuş gibiyim* birimlerini çözümlmek, bu bağlamda sorularımıza cevap almak istedik. Diğer yandan bu çalışmayla belki konuya dikkat çekilecek ve dilbilgisi kitaplarında yer almayan söz konusu yapılarla ilgili bir tartışma başlatılmış olacaktır. Ancak çalışmamızda “*güzel gibi, iyi gibiyim*” vb. örneklerde karşımıza çıkan yapılardaki gibi edatın adların üzerine gelişi; *verecekmiş gibi duruyor* örneğinde olduğu gibi zarf görevinde bulunuşu ele alınmayacaktır. Yalnız yüklem konumundaki birim içindeki durumu değerlendirilecektir.

GÖRÜŞLER: İncelediğimiz çalışmaların bir kısmında bu yapılara yer verilmediğini, bir kısmında da çözümlmeye gidilmeden anlam özelliēi ile ele alındığını gördük. Konuyu daha ayrıntılı olarak ele alan yazarların görüşleri şöyledir:

A. Von Gabain, bugün zaman eki olarak adlandırdığımız yapıların, yüklem ismi yapan birimler olduğunu, bunların yüklem yapma fonksiyonunun dışında isim ve sıfat da

yaptıklarını, yüklem fonksiyonunda olmadıkları zaman, aynı isim filler gibi isim olarak iyelik ekleri alabildiklerini belirtir. “*Er-, bol- ve yer yer tur- yardımcı fiil olarak iş görürler. Tabiatları gereği, hiç bir zaman zarf fiillerle değil, çekimli fiillerle, yani tercihen isim durumunda olanlarla ve bundan dolayı da diğer bütün isim çeşitlerine bağlanırlar*”⁵ sözleriyle *türtün-ür erdi* (sürünürdü), *bil-mez erdi*, *ıdala-mış bolur men* (bırakacağım, son vereceğim) yapılarındaki -ir / -mez / -miş eklerini isim ve sığata dahil eder.

Türkçede yüklem, asıl unsurdur. Koşullarını yerine getirmek üzere her tür dil birimi yüklem görevini üstlenebilir. Bu da yüklem hem ad soylu, hem eylem soylu olacağını gösterir. Gabain, Eski Türkçede eylem şekillerinin büyük bir kısmının ad özelliği gösterdiğini; özne, nesne olarak kullanıldıklarını; kişi işaretiyle bağlantı halindeyken yüklem olup çekimli eylem adını aldıklarını bildirir.

asıl eylem + yardımcı eylem + kişi işareti

kör - ür	är - miş	män
ozgur - ur	är - ti	- m
tüş - miş	tur - ur	- lar

Tägin-gäy män (erişeceğim), *bulun-çı ol* (yetişecek), *sakın-yuk sän* (düşündün) vb. yüklem ismi denen bu yapıların üzerine *är-, bol-, tur-*, yardımcı eylem olarak gelebilir. Çünkü kesin zaman ifadeleri ancak bunlarla ve {-d+ım} biçimiyle olmaktadır. Geriye kalan yüklem biçimleri zaman ifadesinden uzaktır.⁶

Kemal Eraslan, “*İsim-fiiller soyut hareket veya hareket hâlini ifade ettiklerinden kolayca şekil ve zaman eki durumuna geçebilirler. Türkçede birçok şekil ve zaman ekinin isim-fiil menşeli oluşu dikkat çekicidir.*” diyerek isimfillerin ad, sıfat, zarf, yüklem olarak kullanılışlarını örneklendirmiştir.⁷

Zeynep Korkmaz, eklerin de sözcükler gibi bir gruptan başka bir gruba geçebileceklerini doğal karşılamaktadır: “Eski Anadolu metinlerinde -acak ile yapılan isim-fiiller, ancak ol- yardımcı ve i- cevheri fiilini almak suretiyle yüklem olarak kullanılıyor”, “-acak /-acak eki mevcut metinlerin verdiği intibaa göre, daha yardımcı fiiller ile predikatif olarak kullanılmağa başladığı zamandan itibaren, hem isim-fiil olmak vasfını hem de bünyesindeki tahsis fonksiyonunu kaybedip belirli gelecek zaman fonksiyonunu kazanmış görünüyor.”⁸

Korkmaz, {-mİş}, {-EcEK}, {-İr} zaman eklerini sıfat fiil kökenli görmekte; -mİş ol-, -yor ol-, -EcEK ol-, -mİş gibi, -İr gibi, -EcEk gibi vb. yapılardaki ekleri sıfatfiil eki saymaktadır. “..... duyulan geçmiş zaman veya çeşitli kiplerin rivayeti kalıbındaki çekimsiz fiiller, bir edatla birleşerek adlaşınca üzerlerindeki zamana bağlı hareket gösterme özelliği kaybolmamıştır. Bu birleşimde geçici ad iyelik eki de alabilir. Bu türlü edat grupları cümlede zarf veya yüklem görevindedir.” diyerek -yormuş gibi, -EcEk mİş gibi vb. yapıları rivayet kalıbında çekimsiz fiil olarak değerlendirmektedir.⁹

Tahsin Banguoğlu, -mİş gibi yapısını tutmaca karşılaştırma zarffiilleri, tutmaca karşılaştırma cümlesi konusunda ele alıp bunların -miş, -ir, -ecek, -iyor fiil gövdelerine gibi ve kadar takılarının getirilmesiyle elde edildiğini ve birleşik yapı sergilediklerini, “Yine gibi ve kadar takılarının iyelik eki almamış sıfatfiillere gelmesiyle oluşmuş birleşik zarf-fiiller tutmaca karşılaştırma cümlelerinin kurulmasına aracılık ederler: Kurşunla vurulmuş gibi oldum. Bilmiyor gibi davrandı. vb.” sözleriyle açıklamaktadır. Dolayısıyla sıfat fiil + edat birlikteliğini ve bunun bir takı öbeği olduğunu kabul etmektedir. Yazar, kitabında takı için şöyle bir açıklama getirmektedir: “Şekilce kelime, işleyişçe isim çekimi ekleri durumunda bulunurlar. Bu ekler gibi iki kavram arasında ilgi kurucudurlar. Çok

defa bu işleyiş bir çekim ekiyle karşılanabilir.” Fakat *gibi*’nin üzerine kişi eki getirilmesi, ya da bu yapıların yüklem oluşu, bu tür cümlelerin durumu konularına yer vermemiştir. ¹⁰

Mazhar Kükey; *-yor gibi, -miş gibi, -ecekmiş gibi, -yormuş gibi* yapılarını “her yapıdaki eylem tabanından belirli ekler ve ilgeçlerle türeyen ulaçlar” grubunda ele almakta; zaman ekleriyle ilgeçlerin oluşturduğu yapıları kullanışlarına göre zaman, nitelik, neden ulacı olarak değerlendirmektedir. Ancak verdiği örneklerde bu yapıların zarf görevini üstlendiğini, yüklem göreviyle kullanılmadıklarını görmekteyiz. ¹¹

Tahir Nejat Gencan, “*Mişli geçmiş, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman kipleri; gibi, kadar ilgeçleriyle öbekleşince ölçümleme ulacı olur. Gibi ilgeciyle öbekleşenlerde benzerlik ayırtısı daha canlı oluyor.*” sözleriyle bu yapıların ulaç eki olduğunu belirtiyor. “*Gibi, tümcelerın sonlarına gelerek yüklemlerine ‘denilebilir ki, öyle sanılır ki, sanki’ anlamlı şüphe ya da olabirlik ayırtısı katar; başka bir deyişle ‘gibi’, sonuna geldiği eylemin tam değil; tam olmaya yakın bir durumda yapıldığını ya da o eylemin yapılır görüldüğünü anlatmaya yarar.*” dedikten sonra; “*Yaz bitti gibi.*”, “*Konuşurken sık sık size bakıyor gibi idi.*” örnekleriyle edatın çekimli eylem üzerine geleceğine dikkat çekiyor; demek ki; zaman eki + edat = ulaç eki oluşumunu benimsiyor; ancak kişi ekinden, yüklem olması durumunda cümlenin özelliğinden söz etmiyor. ¹²

Hikmet Dizdaroğlu, “*Orada, bahçede yalnız yüksek dalı görülen bir erik ağacı vardı ki ona kollarını uzatarak yaklaşıyor gibiydi (öbek koşaçsız) (H.Z.Uşaklıgil) örneğiyle “İlgeçler, genellikle öbekleşmiş olarak yüklem görevinde kullanılır. Yüklem görevindeki ilgeç öbekleri koşaçlı ya da koşaçsız olur. Yükleme ilgeç öbeklerine dayalı tümceler ad tümcesidir.”* diyip “*Bütün hayat, ağaç tepelerine ve liyan’ların tropika ışıklarıyla yaldızlanan kuytularına çekilmiş gibidir (koşaçlı) (F.R. Atay) örneğiyle eylemsi niteliğini yitiren ulacın yüklem görevini üstlendiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu*

yapıların zarf tümleci olacağını da örneklendirmiştir. *O yüzü sapsarı ve kendinden geçmiş gibi karşısındaki bakıyordu.*¹³

Fuat Bozkurt, *ben olayı biliyormuşum gibi bana soruyor* vb. örneklerle *gibi* edatı ile bağımsız bir cümlenin, temel cümlenin zarfı işlevine geldiğini belirtip konuyu “ilgeçli tümce” başlığı altında değerlendiriyor.¹⁴

Leylâ Karahan, bu tür yapılarla eserinin birkaç yerinde değişik özelliklerle yer vermektedir. “*Bütün ova döşenmiş billur gibi parlıyordu.*” (Beş Şehir) örneğinde zarf olarak nitelendirmekte, “*Senelerden beri rü’yada görüp özlediğim / Cedlerin mağfret iklimine girmiş gibiyim.*” (Yahya Kemal / Kendi Gök Kubbemiz) örneğinde yüklemi (*senelerden beri rü’yada görüp özlediğim cedlerin mağfret iklimine girmiş gibiyim*), edat grubu + teklik birinci şahıs bildirme eki biçiminde çözümlemektedir.

Leyla Karahan’ın, {-mİş} ve benzerleri için düşündüklerini ise, şu sözleriyle değerlendirebiliriz: “*ol- yardımcı fiilinin sıfat fiillerle kurduğu birleşik fiillerde; -miş / -miş ekli sıfat fiiller, bitmiş, tamamlanmış bir hareketi; -r / -ar / -er ekli sıfat fiiller devam etmekte olan bir hareketi, -acak / -ecek ekli sıfat fiiller, niyet halinde ifade edilen bir hareketi; sıfat fiil görevinde de kullanılabilen -yor ekli sıfat fiiller, yakın geçmişte ortaya çıkan tamamlanmamış veya devam etmekte olan bir hareketi karşılarlar.*”¹⁵

Nurettin Koç, sözünü ettiğimiz yapıları *eylem çekim ekleriyle kurulan ilgeçler, ilgeç öbekleri, temel tümceye bir ilgeçle bağlanan yan tümceler* başlıklarında açıklamaya yer vermeksizin örneklendirmiştir. Buradan {-miş} ekini eylem çekim eki, *gibi*’yi edat olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.¹⁶

Mehmet Hengirmen, *ilgeçler, kıyaslama ulaçları, yan cümle* konularını işlerken, örnek cümlelerinde bu yapılarla yer vermiş; ama herhangi bir açıklama getirmemiştir.¹⁷

Haydar Ediskun, “-r, -yor, -miş, -ecek (gibi) yapıları ulaçlar da kıyaslama ulaçlarıdır. Bunlar da kıyaslamaya bir sanki anlamı eklerler. Çekimleri de vardır: -rim gibi, -yorsun gibi, -mişiz gibi, -eceksiniz gibi. Yalnız bunların I. tekil ve çoğul kişilerinin daha çok birer deyim gibi kullanıldıklarını görmekteyiz.” diyip bu eklerle Eski Türkçede rastlayamadığımızı, Anadolu Türkçesinin son çağlarında oluşmuş ekler olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁸

Doğan Aksan, edatlar konusunda, “Gibi, yalın ve tamlayan durumu eki almış ad, adil ve ortaçlarla tamlama kurar: görür gibi, gelecek gibi, ağlamış gibi....”¹⁹ dedikten sonra verdiği örnekler arasında bulunan “Fakat o, kendisini hiç alakadar etmeyen bir şeyden bahsediyormuşum gibi, sadece omuzlarını kaldırdı ve cevap vermedi.” cümlesinde altı çizili yapıyı da bu grupta değerlendirmiş, gibi’den önceki bölümü ortaç kabul etmiştir.

Bilal Yücel, -EcEk, -r, -yor, -miş zaman eklerinin edatla kullanılmasını örneklendirip bu tür yapıları sözcük öbeği oluşturduğu için zarf-fiil sıralamasına giremeyeceğini belirtmiştir. Yazar, ayrıca “Türkçedeki zaman çekimlerinin çoğunun, zaman ve hareket ifadesi taşımaları sebebiyle, sıfat-fiil kökenli olduklarını biliyoruz.” diyerek dilbilgisindeki genel eğilimi paylaştığını belirtmiştir.²⁰

Necmettin Hacıeminoğlu, gibi edatının isimfüllerle kullanıldığını “Daşra salmış gibi-Fuzûlî Divanı / Uçar gibi kumlar çemenler üstünde-Rubâb-ı Şikeste” örnekleriyle vermiştir.²¹

Yazdıklarımızı kısaca özetlersek;

1.Sözü edilen yapılar, daha çok zarf/zarf tümleci göreviyle kitaplara girmiş; yüklem oluşları oldukça az çalışmada görülmektedir. 2. Kimi kaynaklarda {-mİş}, {-yor}, {-EcEk} vb. eklerin geçmişteki kullanımları incelenirken, kiminde yalnız günümüz Türkçesindeki

işlevleri değerlendirilmiştir. 3. *Gibi* genellikle edat olarak benimsenmektedir. 4. Edatın üzerine gelen eki, Karahan, bildirme eki kabul eder. Yazarların verdikleri örneklerde genellikle kişi eki yoktur. III. tekil kişili biçimler kullanılır; dolayısıyla *gibi* üzerine gelen kişi ekleri çözümlemesi üzerinde durulmaz. 5. *-mİş gibi vb.*; edat öbeği, ilgeçli tamlama, yan cümle olarak sayılır. 6. *-mİş gibi vb.* yapıların yüklem oluşlarını yalnız Hikmet Dizdaroğlu işler. Dolayısıyla bu yapıların ad cümlesi mi, eylem cümlesi mi kuracaklarına değinilmez. Dizdaroğlu, ad cümlesi oldukları görüşündedir.

TARTIŞMA:

A. Eklerin adlandırılması:

Daha önce buralara gelmiş gibiyim. / Odana geldim; sanki uyumuyor gibiydin.

Teklifimi kabul edecek gibiler. / Buralarda kalacakmış gibisin.

cümlelerdeki “*-mİş gibiyim / -EcEk gibiler / -yor gibiydin / -EcEk mİş gibisin*” yapılarının çözümlenmesinde, ileri sürülen görüşlerden birinin doğru olması gerekmektedir.

{-mİş}, {-Er}, {-yor}, {-EcEk} (geçmiş, geniş, şimdiki, gelecek zaman) vb. eklerin ad kökenine dayandığı, ancak dilin tarihi gelişimi içinde zaman görevi kazandığı ve bugün eylem çekim eki haline geldiği ve kişi ekleriyle birlikte de kullanıma çıkabileceği benimsenmektedir. Ayrıca bugün {-yor} dışındaki eklerin birden fazla işlevi olduğu, gerektiğinde ortaç eki, eylemden ad yapan ek olarak da kullanılacakları bilinmektedir. Dilimizde biçimleri aynı işlevleri farklı eklerin olduğunu dikkate alarak bu ekleri geçtikleri yere göre değerlendirmek gerektiğini düşünmekteyiz. Biliyoruz ki; “*Akacak kan damarda durmaz.*” örneğinde {-EcEk}, ortaç eki; “*Kan akacak.*” örneğinde zaman eki; “*Yiycekler bugün gelemez.*” örneğinde ise, eylemden ad yapan ek olarak ele alınır. Eki alan sözcüğün biri sıfat, biri eylem, biri ad görevinde kullanılır. Öyleyse sözünü ettiğimiz ekler, zarf, ad

görevli birimlerde bulunduğu gibi, eylem görevli birimlerde de bulunabilirler. Tümleçte oldukları gibi, yüklemde de olurlar. Ancak bu çalışmada eylem/yüklem görevini üstlendiğini düşündüğümüz biçimbirimler, inceleme konusu yapılacağından diğer özellikler üzerinde durulmayacaktır.

Bugün Türkiye Türkçesinde eylem çekimi; eylem kök / gövde + zaman / kip eki + kişi eki kuralı çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu formüle uyan eyleme çekimlenmiş eylem, bitmiş eylem demektir. Kişi eki, sözcüğe gelen son ek olmalıdır. Ancak soru eki ya da soru edatı terimleriyle adlandırılan *mi*'nin kimi zaman kişi ekinden önce, kimi zaman kişi ekinden sonra geldiği bilinmektedir. *Gelse mi / gelecek mi / gelmeli miyim* vb.

Yüklem görevine aday olan ad soylu birimler, önce adlaşmak ardından *i-* eylemi ya da bildirme ekleriyle yüklem çekimine girmek zorundadır. Çünkü adların kişi ekleri ile genişletilip bir oluşu bir kılışı zamana bağlı bildiren çekimli eylem durumuna sokulmaları gramer bakımından imkânsızdır. Eylemler ise, çekim ekleri aldıklarında bu görevi yerine getirmeye hazır hale gelmektedir.

Gibi, ad soyludur; üzerine geldiği addan sıfat, zarf yapan bir edattır. Kendisinden sonra gelmesi gereken ad ya da eylem, kısmen ya da bütünüyle eksiltiye bırakıldığında bunların üzerine gelmesi gereken ekleri kendi üzerine alabilir. Eski Türkçede *täg* “gibi” son çekim edatının sözünü ettiğimiz yapıya benzer bir kullanımda karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. *ögrünçümüz sözlä-gü + täg + ärmäz* (sevincimiz söylenecek gibi değildir)

Soru ekinin zaman ve kişi eki arasına girişi, son çekim eklerinin ekleşme eğilim göstermesi bize *gibi*'nin de, aynı yolu izlemiş olabilme ihtimalini düşündürmektedir. Tezimizi dil kuralları çerçevesinde değerlendirelim:

1. *-yor gibiyim* yapısından hareketle {-mİş} vb. eklerin menşelerine bakılıp ortaç eki sayılmaması gerektiğini düşünüyoruz. Bugün Türkiye Türkçesinde eklerin birden çok işleve sahip olma özelliği göstermelerine karşın, {-yor}, tek biçimi olan bir ek olarak kullanılmaktadır. Ona zaman eki demekten başka çaremiz yok. Bu, bize {-mİş}'in de, zaman eki olduğunu gösteriyor. Dilde çifte standart olmamalıdır. Ayrıca *-yormuş gibi*, *-EcEkmİş gibi vb.* yapıları çözümlerken bu ekleri ayrı ayrı nasıl adlandıracağız. Her ikisine de ortaç eki demek, iki ortaç ekini üst üste getirmek ne derece doğru olacaktır? Aynı ekin bir tabanda iki kez bulunmasına dil izin verecek mi?

2. {-mİş} vb. ekler, zaman eki ise; Türkçede zaman / kip ve kişi (emir, geniş zamanın olumsuzu ve bildirme kipi hariç) ayrı biçimbirimlerle gösterilir. Üstelik zaman eki + kişi eki birlikteliği kaçınılmazdır. {-mİş}'in üzerine mutlaka bir kişi eki gelmelidir. Burada düşmüş bir kişi ekinden söz edemeyiz. Çünkü düşüm, yalnız III. tekil kişilerde gerçekleşiyor. Bir başka deyişle birinci ve ikinci kişi adı verilen morfolojik kategori, pozitif; üçüncü tekil kişi ise, negatif bir kategoridir. Eğer, eylemi yapanı üçüncü kişi kabul eder ve aşağıdaki gibi bir çözümlene düşünersek;

gel - miş - Ø *gibi* - *y* - im
duy. geç. zam. eki III. tekil kişi eki bildir. I. tek. kişi eki

o zaman da şu sorunlarla karşılaşmaktayız: a. "*gibi*" ad soylu bir birimdir. Üstüne eylem çekim eki gelmeyeceğinden {-İm}'e bildirmenin birinci tekil kişisi desek, bu kez de zaman ekiyle çelişmez mi? b. Bir eylemin bir tek yapanı vardır. Bir tabanda iki kişi eki olur mu? *Gelmiş gibiyim / uyuyor gibiyim* yapılarında eylemin yapıcısı; birinci kişidir: **Ben**. Bunu, yüklem +özne (yüklemin içinde özneyi taşır) yapısından da çıkarmak mümkündür. Bu yüzden zaman ekinin ardından mutlaka kişi eki alması gereği "*gelmiş gibiyim / uyuyor gibiyim*" yapılarındaki {-İm}'in kişi eki olması gerektiğini düşündürmektedir. c. Yapının

Eski Türkçedeki kullanımını (*ögrünçümüz sözlä-gü + tæg + ärmäz*), yani i- eyleminin üzerine gelen kişi ekinin eylemin düşüşü ile *gibi* edatı üzerine geldiği göz önüne alınırsa, {-İm}'in kişi eki olması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

gel - *miş* - *gibi* - *y* - *im*
↙ ↘
duyulan geçmiş zaman eki I. tekil kişi eki

3. [-miş gibi - y -im = "ortaç eki + edat + bildirmenin birinci tekil kişisi" = ulaç eki] çözümü aslında çok kolay gözüküyor. *Gibi*'ye edat diyip; Türkçede edatlar, mutlaka bir adla ekleşerek göreve çıkmak zorundadır; ad + edat birlikteliği {-miş}'in ortaç eki olduğunu ortaya koyuyor tarzında mantık yürütsek de, yukarıda açıkladığımız nedenden dolayı *-yormuş gibi* yapısı işi bozmaktadır. Türkçede son çekim edatlarının öncül, görevsel biçimbirim olmakla birlikte, morfolojik unsur gibi kullanılabilme özelliklerinden dolayı ekleşmeye, ek olmaya çok uygun biçim olduklarını biliyoruz. Ahmet Buran, "*Türk dili ekleştireceği her hangi bir unsuru, önce son çekim edatı durumuna getirmekte, bu ara süreçten geçirdiği kelimeyi daha sonra kolayca ekleştirebilmektedir.*"²² diyerek konuya ışık tutmaktadır. *Gibi*'yi edatın görev ve işlev değiştirip ekleşmesi olarak alırsak da, {-yor}, {-yormuş}, {-ecekmiş} vb. yapıları alan birimleri ad saymamız mümkün gözükmemektedir. Çünkü çekimli eylemi addan ayıran en önemli özelliklerden biri; işi, oluşu, kılışı zamana ve kişiye bağlı olarak bildirmesidir. Adların bunları yapmaları gramer olarak mümkün değildir.

4. Diğer yandan *mi*: soru eki, soru edatı terimleriyle karşılanıyor. Bir imla meselesi olsa da, ekse, niçin ayrı yazıyoruz? Sözcükse, eklerin arasında işi ne? Bu soruların cevabını Ergin vermektedir: "*Soru eki belki daha çok fiil işletme ekidir. Bu ek edat menşeli olup sonradan ekleşmiştir.*", "*Soru eki kelime sonuna bitiştiği gibi, kelime ortasına da girebilen, böylece tam ek karakterinde olan bir dil birliğidir. Vokal uyumuna bağlı olması da bunu*

*göstermektedir. Onun için soru ekinin de diğer ekler gibi bulunduğu kelimeye normal olarak bitişik yazılması gerekir. Fakat kendisine benzeyen bazı şekillerle karışmaması için bugün ayrı yazılmaktadır.”*²³

Dildeki her oluşumun / olayın nedenli, mantıklı ve açıklanabilir konumda olmadığını da göz önünde bulundurarak; gerek soru edatının geçmişiyile aynı özellik göstermesi, gerek edatların işlev değiştirme eğilimi nedeniyle *gibi*'nin kendine soru ekinin kullanımını örnek alıp, zaman ve kişi eki arasına girdiğini söylemek, aykırı bir düşünce sayılmamalı.

Gabain, “...*başı başına olmayan edatlar da vardır. Kelime teşkili unsurlarından, çok ayrı türlerde kelimelerin sonlarına gelmeleriyle ayrılırlar. Bunlar, çeşitli şekillerin sonuna gelebildiklerinden dolayı son ekler de değildirler. Bu edatlardan bazılarının son ekler gibi, kendilerinden önce gelen kelime ile ünlü uyumuna girerler; diğerleri bağımsızdırlar. Son ek ile edat arasındaki sınırın nasıl kaygan olduğunu tığ “gibi”in farklı durumları gösterir.”*²⁴ sözleriyle *gibi*'nin ek ile edat arasındaki kaygan bölgede gezindiğini belirtir. *Gibi*; tıpkı soru ekinde olduğu gibi, bir eylem çekim eki özelliği göstermektedir. Bu nedenle sözünü ettiğimiz yapıları şu biçimde çözümlenmek gerektiğini düşünüyoruz:

gel - *miş* - *gibi* - *y* - *im*
eylem kökü duyulan gelmiş zaman eki benzetme edatı yardımcı ünsüz I. tekil kişi eki

B. Eklerin yer aldığı yüklem değerlendirilmesi.

Bir başka sorun, bu tür cümlelerin ad cümlesi mi, eylem cümlesi mi sayılacağıdır. Yaptığımız araştırmada, “-miş *gibi*”nin yer aldığı yapıların yüklem oluşları ele alınmadığından herhangi bir görüş ileri sürülmemiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi yalnız

Dizdaroğlu ad cümleleri olduğunu bildirmiştir. “-miş gibi” yapılarının yer aldığı yüklemelerin kurdukları cümlelerin yukarıda vardığımız sonuca dayanarak eylem cümlesi sayılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Daha önce buralara gelmiş gibiyim. / Odana geldim; sanki uyumuyor gibiydin.
Teklifimi kabul edecek gibiler. / Buralarda kalacakmış gibisin.

1. Örnek cümlelerde altılı çizili yüklem, **eylem + edat + bildirme eki / ek eylemin geç. zam. + kişi eki** formülünde oluşmuşlardır. Yukarıda yaptığımız çözümleri dikkate alarak değişik seçenekler önerebiliriz: Edat, kendinden önce gelen adlarla kullanıma çıkma eğilimindedir. Bu nedenle çekimli eylemler adlaşıp edatla birliktelik oluşturmaktadır. Yeni oluşum edat öbeğidir. Edat öbeği ad olarak görev alacağından yüklem olmak için bildirme ekine / ek eylemin geçmiş zamanına ihtiyaç duymuşlardır.

kal – *acak* – *miş* – \emptyset + *gibi* – *sin*
 ↙ ↘ ↙ ↘ ↙ ↘ ↙ ↘ ↙ ↘
 eylem kökü gelecek zam. eki ek eylemin rivayeti III. tekil kişi eki benzetme edatı II.tekil kişi bildirme eki
 _____ + _____
 ad görevinde eylem edat

 edat öbeği / ad + bildirme eki

Bu durumda yüklem ad soylu olduğundan cümle de ad cümlesi sayılmalıdır.

2. Söz konusu cümlelerinde altılı çizili yüklemde, *gibi* edatı zaman ekleriyle kural dışı olarak kalıplaşmaktadır.

ulaç eki
kal – *acak* – *miş* – \emptyset + *gibi* – *sin*
 ↙ ↘ ↙ ↘ ↙ ↘ ↙ ↘ ↙ ↘
 eylem kökü gelecek zam. eki ek eylemin rivayeti III. tekil kişi eki benzetme edatı II.tekil kişi bildirme eki
 _____ + _____
 bitmiş eylem edat

 ulaç eki

 ulaç / ad + bildirme eki

Kalıplaşmanın temelinde biçimbirimlerin kullanımdan düşmeleri, kuralsızlıkları gizleme gibi nedenlerin bulunduğunu da göz önüne alarak bunlarda {-EcEk gibi}, {-yormuş gibi}, {-İrmiş gibi} tarzında yeni oluşumlar meydana getirildiğini ve bunların ulaç eki sayılmaları gerektiği söyleyebiliriz. Ulaçlar ad soylu sözcükler olduğundan yüklem çekimine bildirme ya da ek eylemin geçmiş zaman ekleriyle girerler. Bu durumda bunların kurdukları cümleler de ad cümlesi sayılmalıdır.

3. *Gibi* edatının, zaman ekiyle kişi eki arasına girdiği kabul edildiğinde, *kalacakmış gibisin* yapısının çekimli eylem görünümünde olduğu, bu nedenle kurduğu cümlelerin de eylem cümlesi sayılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

kal - *acak* - *mış* - \emptyset + *gibi* - *sin*
eylem kökü gelecek zam. eki ek eylemin rivayeti III. tekil kişi eki benzetme edatı II.tekil kişi eki

SONUÇ: Türkçenin ekler sistemiyle ilgili verilerini, dilimizin zaman içinde bir takım değişikliklere uğradığını, analoginin bir dil için ne kadar önemli olduğunu değerlendirdiğimizde, *-miş gibiyim / -ecekmiş gibisin* vb. yapıların çözümü ile ilgili olarak şu sonuca varmaktayız: Bizim verdiğimiz örnek cümlelerdeki kullanımda olan ve yüklem olarak görev alan birimlerdeki "{-EcEk}, {-mİş}, {-yor}, {-EcEkmİş} vb. yapıları bugün Türkiye Türkçesinde üstlendikleri zaman bildirme işlevini dikkate alarak zaman eki / eylem çekim eki saymak gerekir. *Gibi*" edatı, soru ekini örnekseyip görev değişikliğine uğramış; kendini bir ek gibi algılayıp zaman ekiyle kişi eki arasına girmiştir. Dolayısıyla tıpkı soru edatı gibi eylem çekim eklerinin bir parçası haline gelmiştir. *Gibi*; geldikleri tabana daha çok benzerlik, öyle sanma anlamlarını yükler. Bu durumda söz konusu yüklem; **eylem kök / gövdesi + zaman eki + gibi + kişi eki** biçiminde çözümlenmelidir. Çalışmada sözü edilen yapıların yer aldığı yüklemelerin kurdukları cümleler de, eylem cümlesi sayılmalıdır.”

-
- 1 Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mustafa SARI (2000); “Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişikliğe Uğraması”, *Türkoloji Dergisi*, Ankara: Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yayınları No: 1, C. XIII, S. 1, s. 227-242. Geoffrey Hagi (1998); *Relative Constructions in Turkish*, Wiesbaden:Harrassowitz Verlag, (Turcologica:Bd. 33), 254 s. / Efrasiyap GEMALMAZ (1989); “Uyum ve Standart Türkiye Türkçesi’nde Uyumlar”, *Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, S. 17, s. 3-37. / Efrasiyap GEMALMAZ (1989); “Alfabetik Sonekler Dizininde Türkçe Soneklerin Sıralanmasında Göz Önünde Bulundurulması Gereken Esaslar Üzerine”, *Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, S. 17, s. 39-51. / Zeynep KORKMAZ (1995); *Türk Dili Üzerine Araştırmalar Birinci Cilt*, Ankara: TDK Yayınları: 629. / Mustafa ÖZKAN (2000); *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1008 s. / Mustafa ÖZKAN (2001); *Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri*, İstanbul: Filiz Kitabevi, XVI+296 s. / Bilal YÜCEL (1999); 700 “Yıl Ara İle Batı Türkçesi Grameri Üzerine: I İsim İşletme Ekleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları -VIII-*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 126-183.
- 2 Zeynep KORKMAZ (1994); *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşmaları Olayları*, Ankara: TDK Yayınları: 598, s. 2.
- 3 Ahmet Bican ERCİLASUN (1973); “-MAÇ/-MEÇ Eki Üzerine”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXX, İstanbul, s. 83-88.
- 4 Hamza ZÜLFİKAR (1999), “Anlam Bilimi İncelemelerinin Türemedeki Önemi ve Yeri”, 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı Bildirileri 1996, Ankara: TDK Yayınları: 678, s. 1243-1245.
- 5 A. Von GABAIN (1988); *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yayınları: 532, s. 88.
- 6 A. Von GABAIN (1988); *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yayınları: 532, s. 122, 129.
- 7 Kemal ERASLAN (2000); “-sar/-ser İsim-fiil Ekinin Yapısı ve Fonksiyonları”, *Hasan Eren Armağanı*, Ankara: TDK Yayınları: 773, s. 113.
- 8 Zeynep KORKMAZ (1959); “-acak / -ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi TDCF Dergisi*, C. XVII/I-2, Ankara, s. 168.
- 9 Zeynep KORKMAZ (2003); *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları: 827, s. 599, 623, 805, 931.
- 10 Tahsin BANGUOĞLU (1974); *Türkçenin Grameri*, İstanbul: Baha Matbaası, s. 440, 582, 386, 453.
- 11 Mahzar Kükey (1975) *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: Kardeş Matbaası, s. 214-215.
- 12 Tahir Nejat Gencan (1979); *Dil Bilgisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 365, 396.
- 13 Hikmet Dizdaroğlu (1974); *Tümce Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 426, s. 29, 34, 151.
- 14 Fuat BOZKURT (1995); *Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Cem Yayınevi, s.343
- 15 Leyla Karahan (1998); *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 46, 93, 37.
- 16 Nurettin KOÇ (1996); *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, s. 171, 357, 451.
- 17 Mehmet Hengirmen (1997); *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınevi, s. 167, 262, 359)
- 18 Haydar EDİSKUN (1996); *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 268.
- 19 Neşe ATABAY, İbrahim Kutluk, Sevgi Özel (1983) (Yayıma haz : Doğan Aksan), *Sözcük Türleri*, Ankara: TDK Yayınları, s. 139.
- 20 Bilal YÜCEL (2000); “Türkiye Türkçesinde Zarf-fiil Eklerinin Yapı Bakımından Sınıflandırılması Üzerine”, *Türklük Bilimi Araştırmaları -IX-*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 111.
- 21 Necmettin HACIEMİNOĞLU (1992); *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Kitaplar Dizisi: 193, s. 42.
- 22 Ahmet BURAN (1999); “Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni”, 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı Bildirileri 1996, Ankara: TDK Yayınları: 678, s. 210.

23 Muharrem ERGİN (1998); Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Basım / Yayım/ Tanıtım, s. 243-244.

24 A. Von GABAIN (1988); Eski Türkçenin Grameri, (çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yayınları: 532, s. 104